

Atatürk Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri

Suriye, 1516-1918 yılları arasında Türk hâkimiyetinde bulunmuştur. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Araplar Batılıların kıskırtmasıyla 1900'lü yıllardan başlayarak Türklere karşı Arap milliyetçiliği etrafında toplanarak ayaklanmışlardır. Özellikle Şam, Beyrut, Yemen ve Filistin'de milliyetçi Arapların, İngilizlerin desteğiyle Türk Ordusu'na karşı saldırması Türk Ordusu ve Türk Halkı tarafından arkadan vurulmak olarak algılanmıştır. Başta Atatürk olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk subaylarında Araplara karşı hayal kırıklığı ve kızgınlıklar oluştu. Türkler Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıkları için savaşa devam etmek zorunda kalmışlar ve bu nedenle de Arap ülkeleriyle ilişkileri kopmuştur. Ayrıca Suriye 1920-1946 yılları arasında Fransız sömürgesinde kalmıştır. Suriye'nin Fransız mandasına konulması hukuki olarak 25 Nisan 1920'de San Remo Antlaşması'yla olmuş ve Fransa 9 Eylül 1936'da Suriye ile yaptığı bir Antlaşma ile manda rejimini kaldırmıştır. Ancak Fransa'nın askerî varlığı ve ülke üzerindeki nüfuzu 1946 yılına kadar sürmüştür. Fransızlar San Remo Antlaşması'ndan sonra Suriye'yi parçalamış Şam ve Halep Devletleri'ni kurmuştur. Ayrıca Lazkiye'de Alevi, Cebel-i Dürzi Dağı çevresinde de Dürzi Devleti kurmuştur (1922). 5 Aralık 1924'te Şam ve Halep Devletleri'ni birleştirerek Suriye adı altında yeni bir devlet yani bugünkü Suriye'yi kurmuştur. 1936'da Alevi ve Dürzi Devletleri de Suriye'ye katılmıştır. Ancak Osmanlı dönemindeki Suriye topraklarının bir kısmı Lübnan'a bağlanmıştı. Fransız işgal kuvvetleri komutanı General Catroux, Suriye'nin bağımsızlığını özgür Fransa adına ilan etmiş, ama Fransız orduları 1946'da Suriye'yi terk etmiştir. Dolayısıyla Atatürk döneminde Suriye bağımsız bir ülke değildi. Bu dönemde Suriye ile ilişkiler doğrudan mümkün olmamıştır. Suriye ile ilgili konularda Türkiye muhatap olarak Fransa'yı almak zorunda kalmıştır. Türk-Suriye ilişkileri diğer Arap ülkelere göre daha sorunlu olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın sıkıntılı atmosferi ve Suriye'deki Arap milliyetçilerinin Türk karşıtlığı ve taşkınlıkları ile Türklere karşı Avrupalılarla iş birliği 1914'te 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın Suriye'de Harp Divanı oluşturmasına (Aliye Divanı) ve bir kısım militanı yargılamasına neden olmuştur. Bu yargılama başta Suriye olmak üzere Arap ülkelerinde büyük tepkilere neden olmuştur. 1 Kasım 1922'de Saltanatın, 3 Mart 1924'te Hilafetin ilgası bütün İslam âleminde olduğu gibi Suriye'de de hoş karşılanmamıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti sınır komşusu olduğu Suriye ve Irak'la toprak sorunu yaşamıştır ve bu toprak sorununda Suriye adına Fransızlarla, Irak adına da İngilizlerle görüşülmüştür. Türk-Suriye sınırının 20 Ekim 1921'de Fransızlarla yapılan antlaşmayla tespit edilmesi kararı alınmıştır. Bu Antlaşmadaki 7. madde şu şekilde tanzim edilmişti: "İskenderun bölgesi için özel bir yönetim kurulacaktır. Bu bölgede Türk soyundan olan halk, kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmî bir niteliğe sahip olacaktır." İskenderun bölgesi için özel bir idari yapı kabul edilmiştir. Bu hükümler 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'yla da teyit edilmiştir (3. madde). Ancak Arap milliyetçileri bu durumdan çok şikâyetçiydiler. Buna rağmen Ocak 1926'da İskenderun Sancağı'nın Suriye Meclisindeki temsilcileri (milletvekili) Fransa'nın Suriye'deki yüksek komiseri M. De Jouvenel'in de desteği ile İskenderun Sancağı'nın Suriye'den ayrılarak bağımsız bir cumhuriyet olarak doğrudan Fransa'ya bağlanmasını istemişlerdir. Fransa da bu isteği memnuniyetle kabul etmiştir. Bu karar üzerine Mart 1926'da bir Anayasa hazırlanmış, İskenderun Millî Meclisi kurulmuş ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Suriyeli Arap milliyetçileri bu duruma şiddetle karşı çıkmışlar Türkiye ve Fransa'ya kınamışlardır. Bu şiddetli tepki üzerine Fransızlar geri adım atmışlardır. Birçok Suriyeli bakan ve yetkili Şam'dan İskenderun'a gelerek yerel yöneticilerle konuşarak bağımsızlık kararlarından vazgeçirmişler, Sancak Meclisi 12 Haziran 1926'da İskenderun Sancağı'nın Suriye Devleti içinde özerk (muhtar) bir bölge olarak kalmasına karar vermiştir. 20 Ekim 1921 Türk- Fransız Antlaşması'yla öngörülen Türk-Suriye sınırlarının tespiti için kurulması gereken sınır komisyonu 1925 yılına kadar kurulamamıştır. Eylül 1925'te kurulan sınır komisyonu çeşitli itirazlar nedeniyle sınırların

tespitini yapamayınca Şubat 1926'da Fransa'nın Suriye yüksek komiseri De Jouvenel Ankara'ya gelmiş, bir dizi görüşmeden sonra 18 Şubat 1926'da Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras ile beş protokol ve imza protokolunu içeren bir sözleşme parafe etmişlerdir. Bu sözleşme sadece Türk-Suriye ilişkilerini değil aynı zamanda genel olarak Türk-Fransız ilişkilerini de içermekteydi. Bu sözleşmenin Suriye ile ilgili kısmında Türkiye Suriye sınırındaki tecavüzlerin önlenmesi Fırat-Kuveyk nehir sularının bölüşümü, suçluların iadesi, Kilis ve Payas bölgelerinde Türkiye lehine yeni sınırların tespiti ve ayrıca 1921'de Franklin-Bouillon ile yapılan antlaşmanın 10. maddesi gereği Bağdat Demiryolu'nun Türk ve Suriye topraklarından geçen bölümünün Türkiye tarafından askerî maksatlarla kullanılması hakkı teyit edilmiştir. Bu teyit Türkiye ile Musul-Kerkük sorunu yaşayan İngiltere'yi çok rahatsız etmiştir. Ama Fransa da bu protokolün yürürlüğe girmesi için gereken imzayı iki buçuk ay geciktirmiş ve Musul sorununu çözen antlaşmadan altı gün önce Ankara'da Fransız büyükelçisi ile Türk Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras arasında 30 Mayıs 1926'da imzalanmıştır. Böylece Türkiye-Suriye sınırı, Cizre-Nusaybin hattı sınırları da belirlenerek kesinleşmiştir. Türk-Suriye sınırının belirlenmesinin bu kadar uzaması ve sorunlu olmasının nedeni Suriyelilerin Fransızlar vasıtasıyla daha fazla toprak elde etme politikasıdır. Fransa da Suriye'de Arap milliyetçilerine şirin gözükme için hep Suriye yanlısı davranarak Türkiye'ye baskı yapmıştır. Bu baskıyı ahalisinin büyük bir çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Misak-ı Millî sınırları içinde bulan İskenderun Sancağı için de yapmıştır. 9 Haziran 1929'da Türkiye-Suriye-Lübnan arasında ticaretin geliştirilmesi için gümrük anlaşması imzalanmıştı. Ancak Suriyeliler İskenderun sorunundan dolayı Türkiye'ye hep mesafeli durmakta idi. Türkiye de bir an önce bu sorunun çözümü yönünde hem Suriyeliler hem de Fransızlar nezdinde çalışmalarını sürdürmekteydi. Türkiye bu sorun çözülmeden bölgedeki Arap ülkeleriyle iyi bir ilişki kurulamayacağını farkındaydı. Fransa 9 Eylül 1936'da Suriyeli yetkililerle yaptığı manda rejiminin kaldırılmasıyla ilgili antlaşmada aynı zamanda İskenderun Sancağı'ndaki hak ve yetkilerini de (3. madde) Suriye'ye devrediyordu. Türkiye 9 Ekim 1936'da Fransız Hükûmetine bir nota vererek Suriye ve Lübnan'a verilen özgürlüğün İskenderun muhtar bölgesine de tanınması gerektiğini bildirmiştir. Çünkü İskenderun Sancağı nüfus olarak çoğunluğu Türk kökenlidir. Atatürk 1 Kasım 1936'da TBMM'nin yeni dönem açılışında yaptığı konuşmada İskenderun Sancağı'nın Türkiye için önemine değinmiş ve İskenderun'dan "Hakiki sahibi öztürk olan" bölge olarak bahsetmiştir. Atatürk bu konuşmasının ertesi gününde 2 Kasım 1936'da İskenderun Sancağı'nın Türk Lideri Tayfur Sökmen'e şunu söylemiştir: "Bugünden itibaren davaya resmen el kondu. Antakya-İskenderun ve havalesinin ismi bundan böyle Hatay'dır. Cemiyetinizin adını "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değiştirin ve faaliyetinizi bu isim altında yürütün...". Fransa 10 Kasım 1936'da Türk notasına cevabında İskenderun Sancağı'na bağımsızlık verildiği takdirde Suriye'nin parçalanacağını ve buna da kendisinin yetkili olmadığını belirtmiştir. Türkiye'nin ısrarlı tutumu karşısında konuyu Fransa ve İngiltere'nin etkisi altında bulan Milletler Cemiyetine götürmeyi teklif etti. Türkiye de bu teklifi kabul etti ve Milletler Cemiyeti konuyu incelemek üzere 14 Aralık 1936'da İsveç temsilcisi Sandler'i görevlendirdi. Sandler'in hazırladığı rapor gereği Hollanda, İsviçre ve Norveç'ten üç kişilik bir heyet kurularak Ocak 1937'de bölgeye gönderildi. 20 Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti toplantısında İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in isteği üzerine, Fransız temsilcisi ve raportör Sandler ile Türk temsilcisi ortak görüşmeler yapmış ve Türk-Fransız prensip anlaşması ortaya çıkmıştır. Bu ikili anlaşma Sandler tarafından kendi raporu olarak Milletler Cemiyetine sunulmuş, Cemiyet de 27 Ocak 1937'de raporu kabul etmiştir. Hatay sorunu böylece Türkiye-Suriye arası bir sorun değil uluslararası bir sorun hâline gelmiştir. Başbakan İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'e katkılarından dolayı teşekkür etmiştir. Milletler Cemiyeti kabul ettiği raporun öngördüğü gibi bir anayasa komitesi kurmuş ve Hatay'a gönderilen üç kişilik Milletler Cemiyeti gözlemcileriyle birlikte çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmalar Türkiye-Fransa ortak metni temel alınarak yapılmıştır. Hatay millî bir devlet olarak nitelendiriliyor, resmî dili Türkçe ve Arapça olması kararı alınıyor, Türkiye-

Suriye sınırı tespit ediliyor, parlamento seçimleri yapılması kararlaştırılıyordu. 29 Mayıs 1937'de Türkiye-Fransa arasında Cenevre'de bu antlaşma imza ediliyor. Bu Antlaşma Türkiye'yi çok memnun etmemekle birlikte Türkiye tarafından kabul ediliyor, ama Suriye'de Arap Milliyetçileri ayaklanıyordu. Fransız yönetimi de bu antlaşmaya imza atmasına rağmen Suriye'de baş gösteren ayaklanmaları Türkiye ve antlaşma karşıtlarını desteklemiştir. Yeni Anayasa gereği yapılması öngörülen seçimleri Fransızlar Arapların tazyiki ile yapmıyor ve seçim kanunları Hatay Türklerinin aleyhine olacak şekilde düzenleniyordu. Türkiye'nin bölgeye asker sevkıyatı ve uluslararası ortamın iyice gerilmesi, mihver devletlerinin tehlikeli politikaları, İngiliz ve Fransız devletlerini Türkiye ile daha iyi ilişkiler kurmaya itmiştir. Fransızlar geri adım atarak seçimlerin yapılması kararını almış, seçim yasaları daha demokratik bir şekilde düzenlenmiştir. Bunun üzerine Türk-Fransız görüşmelerinin neticesinde 3 Temmuz 1938'de Hatay'ın ortak korunması için bir askerî antlaşma yapmışlardır. Bu antlaşmaya göre bin asker Hatay Hükûmeti, 2500 asker Fransa, 2500 asker de Türkiye'den olmak üzere güvenliği sağlamak için Hatay'a gönderilmiştir. 3 Temmuz'da yapılan antlaşmadan iki gün sonra, Türkiye 5 Temmuz 1938'de 2500 askeri Hatay'a sokmuştur. Seçimler 22 Temmuz-1 Ağustos 1938 tarihleri arasında yapılmıştır. 40 milletvekili bulunan Hatay Cumhuriyeti'nde seçim sonunda 22 Türk milletvekili seçilmiştir. Meclis 2 Eylül 1938'de toplanmış "Hatay Cumhuriyeti" adını almıştır. Cumhurbaşkanlığına Atatürk'ün adayı Türk kökenli Tayfur Sökmen, başbakanlığa da yine Türk kökenli olan eski vali Abdurrahman Melek getirilmiştir. Hatay Meclisi 23 Haziran 1939 tarihinde Türkiye'ye katılma kararı almış ve 23 Temmuz 1939'da yapılan bir törenle Hatay Türkiye'ye katılmıştır. Atatürk 10 Kasım 1938'de vefat ettiğinden Hatay'ın Türkiye'ye katılımını görememiştir. Fransa'nın fikir değiştirerek Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına evet demesinin ve İngilizlerin Fransa üzerindeki nüfuzunu Türkiye lehine kullanmasının iki temel nedeni vardı. Birincisi Atatürk'ün dolayısıyla, Türkiye'nin Hatay konusunda çok kararlı olduğu hatta bir savaşı bile göze alabileceğini görmeleri ve Fransa'nın böyle bir maceraya girmek istememesi, İngilizlerin de bu konuda Fransızlara Ortadoğu'da yeni bir savaşın Fransa için iyi olmayacağını ve Türklerin kararlı olduğunu görmesi, ikinci temel nedeni ise Mussolini ve Hitlerin Avrupa'yı yeni bir savaşa sürükleyeceğinin artık belli olmasıdır. Zira Almanya'nın Avusturya'yı, Çekoslovakya'yı ilhakı Polonya'ya baskı uygulaması Almanya'nın "Hayat Sahası" politikasını gerçekleştirmeye başlamasının kanıtı olmuştur. İtalya Arnavutluk'u ilhak etmiş ve Balkanlardaki emperyalist düşüncelerini artık saklamıyordu. Zaten 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırması üzerine İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş açması ile İkinci Dünya Savaşı başlamış oldu. Fransa ve İngiltere'nin bu savaşın arifesinde Türkiye gibi bölgenin en güçlü ülkesini Hatay yüzünden Hitler ve Mussolini tarafına itmesi akıllıca olmayacaktı. Hatay konusu 1920'den günümüze kadar Türk-Suriye ilişkilerini hep olumsuz etkilemiştir. Suriye Hatay'ı mesnetsiz millî bir sorun hâline getirmiş, halkının büyük bir çoğunluğunun Türk olduğunu değil küçük bir Arap grubunun varlığını dikkate alarak Hatay'da hak iddia etmiştir.

Haydar ÇAKMAK

KAYNAKÇA

ARMAOĞLU, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara 1991.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Cilt 1-2-3, Ankara 1952-1954-1961.

BAYUR , Yusuf Hikmet, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, İstanbul 1942.

Cemal Paşa, **Hatıralar**, İstanbul 1977.

ESMER, Ahmet Şükrü, **Türk Diplomasisi 1920-1955**, Yeni Türkiye, İstanbul 1959.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.

GÖNLÜBOL, Mehmet, SAR, Cem, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası 1919-1938**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990.

İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, TİTE, Ankara 1946.

MELEK, Abdurrahman, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Cumhuriyet, İstanbul 1999.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.

SÖKMEN, Tayfur, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1978.

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-turkiye-suriye-iliskileri/?pdf=3804> adresinden erişilmiştir